

ЕЗИКОВА СИТУАЦИЯ И ЕЗИКОВИ ПРОБЛЕМИ ПО ВРЕМЕ НА ПЪРВАТА ЧЕШКО-СЛОВАШКА РЕПУБЛИКА (1918–1939)

Маринела Параскова Вълчанова

(Югозападен университет „Неофит Рилски“, ФФ, Катедра български език
marinela_pv@abv.bg)

На темата, свързана с настоящия доклад, в чешката и в словашката специализирана литература е посветен значителен брой изследвания. Създадени през различни периоди, те често пъти противоречиво¹ отразяват чешката и словашката гледна точка по един от най-чувствителните в продължение на десетилетия въпроси във взаимните им отношения – езиковия. За българската лингвистика тази тема остава сравнително непозната или по-скоро – некоментирана.²

Тук си поставяме за цел да представим отделни страни от тази изключително интересна проблематика, която е само част от многоаспектната мозайка на отношенията между чехи и словаци през последните две столетия, като конкретната ни задача е да проследим част от дебатите по поставените проблеми по страниците на периодични издания³ в периода между 1918–1939 г., с акцент преди всичко върху езиковата проблематика.

Езиковата политика и езиковите проблеми в първата Чешко-словашка република трудно могат да бъдат разбрани извън социалнополитическия и културноисторическия контекст на първите десетилетия на ХХ век, както и без познаване на историята на кодифициране и утвърждаване на двата книжовни езика, легитимирани в първата чешко-словашка конституция като общ чехословашки език (с два варианта – чешки и словашки). Затова, преди да пристъпим към конкретната си цел – да проследим част от дебатите, свързани с езиковата ситуация в Чехословакия на страниците на периодични издания⁴ между 1918–1939 г., накратко ще очертаем най-общите културноисторически рамки на периода, обект на интереса ни.

Краят на Първата световна война бележи появата на картата на Европа на няколко нови държави, една от които е Чешко-словашката република.

---

¹ Преди всичко в публикациите, издадени преди 1945 г.

² Към този момент не открих публикации от български автор върху разглеждания проблем.

³ Сп. *Průdy, Naše řeč, Slovensko, Slovenská řeč, Sborník spolku profesorov slovákov* и др.

⁴ Сп. *Průdy, Naše řeč, Slovensko, Slovenská řeč, Sborník spolku profesorov slovákov* и др.

С нея се реализира мечтата на поколения чешки възрожденци и интелектуалци за възстановяване на чешката държавност в историческите и граници (Чехия, Моравия и Силезия, влизачи през средновековието в рамките на Чешкото кралство), нещо повече – тези граници са разширени със земите, наричани *Horné Uhry*, населени със словаци, и Подкарпатска Рус, където живеят основно русини и украинци. За словаците, чиято борба дотогава е насочена към извоюване на автономия и съхранение на националната идентичност, това е шанс за постигане на национална независимост и легитимност в международен план. Новата Централноевропейска държава от политико-прагматична гледна точка носи решение на още два проблема – проблема с немската хегемония в Централна Европа и проблема с немското малцинство в Судетите. Намирането на това решение е в пряка връзка с една от най-дискутираните и контраверзни доктрини от началото на XX век – доктрината за унитарната държава на „чехословашкия“ народ, в която се говори „чехословашки“ език. Необходимостта да се убедят Великите сили, че съществува държавотворно мнозинство (*státotvorná většina*) за изграждане на национална държава върху територии, в които живеят около 6 800 000 чехи, 3 300 000 немци и 2 200 000 словаци,⁵ извиква необходимостта от създаването и аргументирането на политическата доктрина позната като „чехословакизъм“. Тя⁶ възниква извън границите на новата република, с активната подкрепа и участие както на чешките, така и на словашките представители на задграничното емиграционно бюро,⁷ начело с Т.Г. Масарик, бъдещият президент на Чешко-словашката република, Е. Бенеш – бъдещият външен министър в новото правителство и словака М. Шефаник, и е легитимирана в първата чешко-словашка конституция от 29 февруари 1920 г.

Едва ли архитектите и строителите на новата държава в сгъстените срокове на нейното утвърждаване във вътрешнополитически и в международен план са могли да предвидят всички проблеми, пред които тя неминуемо

---

⁵ Има незначително разминаване в данните, посочвани от различни източници.

⁶ На проблемите, свързани със създаването на първата Чешко-словашка република и на политическата доктрина на чехословакизма, има посветена огромно количество литература, която трудно може да бъде представена тук. Сред по-важните публикации, дискутиращи тази тема, могат да бъдат посочени следните: Galandauer 1988, 1998; Dějiny 1992; Opat–Tichý 1993; Šolc 1993; Rychlík 1993b, 1997, 1998; John 1994; Klimek–Kubů 1995; Kalvoda 1998; Bakke 1999 и др.

⁷ Ян Галандауер отбелязва: „Искането за чешко-словашко обединение в началото на войната се появява сред чешките и словашките емигранти и става програмно искане на политическата емиграция. За чешката домашна официална политика, т.е. за депутатите и ръководствата на политическите партии, чак до пролетта на 1917 Словакия и словаците не съществуват“ (вж. Galandauer 1998: 45).

предстои да се изправи. Те са коментирани от повечето изследователи на тази тема, като акцентите, в зависимост от характера на проучването, се поставят върху икономически, социални, културноисторически, политически и народопсихологически различия между чехи и словаци, резултат от факта, че двата народа живеят разделени повече от 10 века, имат различна историческа съдба и различен исторически опит към момента на създаването на новата държава. Ако с една дума може да се представи основният източник на съществуващото напрежение между чехи и словаци не само през първите десетилетия след създаването на общата държава, това е думата асиметрия. Тя е както количествена (чехите са над 6 милиона жители, или близо 3 пъти повече от идентифициралите се като словаци 2 милиона и 200 000 души), така и свързана с различните условия, при които живеят и се развиват двата народа в Австроунгарската империя. Тази асиметрия, която особено ясно се очертава на икономическо и държавнополитическо равнище, неминуемо рефлектира и върху езиковите процеси в новата република. Словашката интелигенция, посрещнала с големи надежди създаването на общата република, се оказва в комплицирана езикова ситуация и изправена пред реалната възможност словашкият книжовен език с не дотам стабилната си норма постепенно да бъде изместен от чешкия и маргинализиран.

За това са налице достатъчно както обективни, така и субективни причини. За разлика от чешкия език, който практически още след революцията от 1848 г. си извоюва правото да бъде използван като административен език⁸ наравно с немския, както и да бъде изучаван като майчин език в чешките училища и гимназии (вж. Hlavačka 2005: 804–805), словашкият до този момент е използван главно като език на литературата и публицистиката, изучаването му в училищата е ограничено до минимум (Matula 1998: 47–48) и борбата за стабилизирането на нормативната му система не е приключила. Основната част от учителите в началните и средните училища в Словакия, както и в държавната администрация, са унгарци или получили образованието си в Будапеща. Много от тях не владеят словашки или го ползват на битово равнище, и след създаване на новата държава са освободени от заеманите длъжности.⁹ Липсата на достатъчно подготвени словашки специалисти –

---

⁸ Което е предпоставка и за терминологичното му обогатяване и стилистична диференциация.

⁹ Р. Сетън-Уотсън сочи, че за периода 1909–1910 г. от 40 350 учителски места на територията на стара Унгария (част от която е Словакия) само 664 са заемани от учители, които сочат словашки за свой майчин език, а в навечерието на войната в средните училища работят 23 словашки срещу 3518 унгарски дипломирани учители (срв. Seton-Watson 1924: 56–57).

учители¹⁰ и администратори, които да заемат освободените места, налага този вакуум да бъде преодолян с насочването на чешки специалисти към Словакия и назначаването им на свободните места. Тази чешка „инвазия“ като че ли е най-бързото и лесно решение на проблема към момента, но тя допринася за засилване на зараждащото се скрито напрежение между двата близки народа.¹¹ Предпоставки за такова напрежение от езикова гледна точка са заложени в приетия езиков закон 122 от 29.02.1922 г., Sb.z.a n., където в параграф 1 се използва терминът *чехословашки език*, като се посочва, че: „Чехословашкият език е държавен административен език на републиката“. Ян Рихлик (Rychlík 1997: 81) отбелязва, че с формулировката *чехословашки език* законодателят не е имал планове да решава филологическия въпрос дали чешки и словашки са или не са един и същи език, а използва термина като юридическа фикция за език, символ на държавното върховенство. Авторът добавя: „такъв език, разбира се, не е съществувал, затова под него в практиката е трябвало да се разбира използването на чешки или словашки“ (Rychlík 1997: 81). Близостта между двата езика, позволяваща сравнително безпроблемно носителите им да се разбират без посредник, е предпоставка за възникналата уникална езикова ситуация в образователната система на Словакия,¹² нямаща аналог в друга страна. От новоназначените чешки учители, по силата на езиковия закон, не се изисква да владеят словашки, за да преподават в словашките училища. И ако по общообразователните предмети този проблем не е така значим, то за часовете по чехословашки език,¹³ ситуацията е повече от комплицирана. Показателен е и фактът, че предметът *чехословашки език* се изучава единствено на територията на Словакия, докато в програмите за чешките училища фигурира чешки език (вж. Šmejkalová 2005; Matula 1998). Липсата на достатъчно учители, специалисти по словашки, и заемането на тези места от чешки преподаватели,¹⁴ на практика означава, че

---

¹⁰ На практика до 1918 г. на територията на Словакия не съществува институция, която да подготвя учители по словашки език.

¹¹ Тук няма да коментираме политическите предпоставки за това напрежение, свързани най-вече с разминаванията на представите на чехи и словаци за устройството на новата държава, която чехите виждат по-скоро като унитарна, докато за словаците по-приемлив е федеративният принцип на управление, както и с различията в историческото развитие на двата народа. (За това по-подробно вж. Rychlík 1993a.)

¹² Която Рихлик определя като „езиков дуализъм“ (вж. Rychlík 1997: 82).

¹³ Съгласно новите учебни планове за словашките училища.

¹⁴ От данните, които посочва Джонсън (Johnson 1985: 274–275) в книгата си, се вижда, че през учебната 1918–1919 г. от общо 216 учители в средните училища в Словакия, 151 са чехи, а 63 словаци. За 1919–1920 съотношението е 312 чешки към

по програмата за т.н. чехословашки език в много от случаите се преподава чешки. Не по-малко дискусионен и предизвикващ тревога сред тогавашната словашка интелигенция, е и въпросът за съдържанието на учебниците, по които се преподава в училищата. Една дописка в *Sborník spolku profesorov slovákov* от 1922 г. синтезира тази тревога в реторичния въпрос на заглавието си *Sú naše školy slovenské?*

Уточнението на Рихлик, че терминът *чехословашки език* е използван от законодателя като юридическа „фикция“ до голяма степен отразява спокойното и донякъде безразлично отношение на чешкото общество от този период към него. М. Шмейкалова отбелязва, че в чешката лингвистична общност и в общността на гимназиалните преподаватели няма никой, който публично след 1918 г. да реагира срещу термина *чехословашки език*, а в началната фаза и никой, който би се противопоставил срещу въвеждането му в чешкото и словашкото средно училище. От словашка страна гласове срещу т.н. единен чехословашки език се надигат веднага след приемането на езиковия закон (Šmejkalová 2005: 34). В брой 1 от 1922 г. на *Sborník spolku profesorov slovákov* е публикувана кратката дописка *Jazyk slovenský či československý?*, която синтезира част от несъгласията на словашкото общество. Авторът пише: „разгледах всички годишни отчети от 1921–22 г. и установих, че администрацията не познава единен чехословашки народ, не познава единен чехословашки език, а два народа – чешки народ и чехословашки народ, а също и два езика – чешки и чехословашки. [...] Да се използва названието чехословашки вместо словашки е противоконституционно, безсмислено и обидно“ (стр. 73). В бр. 2 на същия вестник (стр. 84–85) е публикувана резолюция до Министерството на образованието, приета на общо събрание на Съюза на словашките учители от 08.08.1922 г., съдържаща 11 основни искания. По-важни от тях са следните:

1) В словашките училища да не се използва терминът *чехословашки* или *чехословашки език*.

2) Тъй като всяко училище в Чехия се нарича чешко, настояваме словашките училища в Словакия да имат название словашки.

3) В долните класове на словашките средни училища да не се учи чешки, защото в тези класове учениците не са усвоили още добре словашки и преждевременното въвеждане на чешки предизвиква объркване и нежелание.

4) Часовете по словашки език и словашка литература да се водят от словаци и само от тези чешки специалисти, които са положили изпит по словашки език.

5) Учителите от Чехия, Моравия и Силезия да полагат изпит по словашки език, тъй като учениците не ги разбират и това води до понижаване на успеха им.

6) В училищата и в учрежденията в Словакия да бъдат назначавани словаци.

В края на резолюцията, авторите добавят, че с тези искания целят да затворят някои от опасните „извори, от които текат кални води, заплашващи нашата искрена взаимност и подготвят почвата за смето на неразбирателство“ (стр. 85).

Че тези семена на неразбирателство и недоверие са вече засети, сочи и друга публикация от бр. 3 на същия вестник. Под заглавието *Zbytečná pod-
ráždenost*, авторът, подписан *J.*, заявява: „въпреки това често виждаме, че и най-доброто намерение на професора Словак се среща с неразбиране и с подозрение от страна на колегата с чешка народност“. Като отбелязва, че всеки чех смело може да посочи чешка, а не чехословашка народност, авторът заключава: „Докато «словашкият клон от чехословашкият народ» няма твърдо словашко самосъзнание, докато всеки словак не е горд, че е словак, докато условията на живот и на този «словашки клон» не бъдат осигурени, тук, у дома, никаква доктрина за «два клона или два народа» с нищо няма да допринесе за разцвета на общата ни държава – точно обратното – само ще забива по-дълбоко клина, забит преди хиляди години в нашето тяло, и ще отдалява всеки родолюбив словак от желаното укрепване на младата ни държава“ (стр. 115).

В чешката специализирана преса от този период се срещат публикации, коментиращи преди всичко лингвистичната страна на проблема с изписването на определението *чехословашки* или *чешко-словашки*, както и с езикови проблеми, отнасящи се до представянето на словашки текстове в чешките читанки за средното училище. Под рубриката *Drobnosti v Naše řeč* от 1919 г. (№ 3, стр. 118, 128, 190) и 1920 г. (№ 1, стр. 41; № 4, стр. 120–121) се срещат няколко такива публикации. Така например в статията *Jazyk česko-slovensky* анонимният автор коментира изписването на сложните прилагателни в чешки и прави заключението, че съгласно правописните правила, би трябвало да се изписва с разделителна черта съчетанието *česko-slovenský*, но установеният навик при изписването на субстантива *Čechoslovak* и традицията на старата литература няма да позволят да се промени начина на изписване. Тези публикации обаче се плъзгат само по повърхността на един проблем, болезнено чувствителен за словациите, който забива по-дълбоко клина на взаимното недоверие и раздалечаване – проблема за словашкия език и свързаната с това словашка идентичност. Той има своите корени много преди създаване на общата република и началото му може да се търси в далечната 1790 г., когато Бернолак прави първата кодификация на словашкия кни-

жовен език в книгата си *Grammatica slavica*. Част от чешкото интелегенция приема този факт с несъгласие, смятайки, че словаците са чехи, а словашкият е негов диалект. Израз на тази позиция са твърденията на Пастърнак, изречени в негова лекция през 1904 г. – „За 6-милионния народ двумилионното племе е от огромно значение. Словаците са чехи, езикът е чешки, т.е. чешки диалект“ (цит. по Šmejkalová 2005: 34).

Двадесет години по-късно, позицията на част от чешките езиковеди и общественици не е много по-различна, без директно да се експлицира тази категоричност на констатациите им. Ф. Травничек, автор на единствената по рода си чехословашка историческа граматика, издадена през 1935 г. (Trávníček 1935) в няколко статии на страниците на сп. *Průdy*, коментирайки отношенията между чешки и словашки език, отбелязва: „Трябва да се върнем към начина, по който преди време Поливка и Пастернак решиха този въпрос и който Пастернак разглежда така задълбочено за своето време, че задачата днес е само да допълним неговия анализ според сегашното състояние на науката“ (Trávníček 1923: 151).

Малко по-долу той добавя: „Вярно е, че диалектната близост между словашки и чешки език трябва да се привежда като довод против книжовния словашки език в полза на идеята, че на нашия народ му е стига един книжовен език и то по-старият, достатъчно добре приспособен вече към културните му потребности, т.е. чешкият“ (Trávníček 1923: 154).

Изключение в това отношение прави статията *Slovenčina a čeština* на проф. Й. Зубати, публикувана в сборника на *Maticá slovenska* от 1922 г. (Zubatý 1922). Представяйки схващането си по темата за отношенията между чешки и словашки език, Зубати отбелязва: „Чехът е склонен да вижда в словашкия език «диалект», като не си дава сметка, че това е понятие чисто релативно. Става въпрос за отношение между чешкия и словашкия език, а то е такова, че ако словашкият е диалект (по отношение на чешкия), диалект е и чешкият по отношение на словашкия“ (Zubatý 1922: 38).

Доста емоционално ангажирано статията на П. Буйнак (Bujnák 1924) до известна степен синтизира част от основните проблеми, довели до възникналото напрежение между чехи и словаци по езиковия проблем. Статията му *Krajnosti v otázke československej*, публикувана в *Průdy* от 1924 г., представява по характера си критична реценция на поредица публикации на О. Вочадло в списание *Nové Čechy*, обединени от заглавието *Jazykový separatismus u Slovanů a jinde*, но коментиращи преди всичко словашкия „сепаратизъм“. В края на критическия си реферат, той заявява: „Би трябвало да се очаква от чехите по-добро разбиране на словашката душа. [...] Словакът, точно поради опасността от пълно унищожение и изчезване, точно поради това, че не е имал нищо, което също много явно му се натяква, се е научил над всичко да обича и защитава своя език. [...] Криенето, притесненото при-

криване и бранене на единственото му съкровище, родния език, е станало за словака чак инстинктивно“ (Vujnák 1924: 220).

Независимо от страстта и емоцията в тези думи, те до голяма степен обясняват същността на езиковия проблем между чехи и словаци. Словашкото национално възраждане, както и възраждането при голяма част от славянските народи, е лингвоцентрично. Езикът е този негов компонент, който в най-голяма степен легитимира правото на неговите носители на своя идентичност, на самостоятелност и самобитност. Визията на чехи и словаци за новосъздадената република все по-чувствително се разминава. Пражският централизъм не отговаря на очакванията на словаците за дуалистично управление или за федеративно устройство на републиката. Налице са реални предпоставки словашкият език да се маргинализира, като му се отреди функцията на регионален език предимно за нуждите на художествената литература и публицистиката, а като език на науката и администрацията да се използва чешкият. Тази идея има доста привърженици, част от които и от словацка страна, които акцентуват върху обстоятелството, че различните функционални стилове на словашкия език и най-вече терминологичният му апарат не са развити в еднаква степен. В своя лекция, произнесена на 20.02.1933 г. пред Словашкия просветен съюз и Литературния отдел на словацката художествена беседа и публикувана в сп. *Bratislava* Травничек (Trávníček 1933) вижда две основни решения на чешко-словашкия езиков проблем. Да се запази словашкият книжовен език успоредно с чешкия, като са налице две възможности: словашкият език да се запази в своята цялост или в ограничени размери. Второто решение също има две възможни развития – да се изостави словашкият език и да се използва само чешкият или чрез сливане на чешки и словацки да се създаде нов единен книжовен език. Той самият изключва като най-малко възможен и приемлив последния вариант за създаване на общ книжовен език, въпреки, че тази теза има привърженици и от двете страни.¹⁵ Авторът аргументира позицията, която защитава с думите „Тук не може да има и най-малките съмнения за това, че за чехите и за словаците би било в културно отношение по-изгодно да имат един книжовен език. [...] Говоря за един книжовен език и вероятно се питате кой от двата имам предвид. Предполагам е ясно, че говоря за чешкия“ (Trávníček 1933: 229–231).

За нарастващото напрежение във взаимните отношения свидетелства много категорично публикацията на Франтишек Пержинка в сп. *Průdy* от 1934 г., който директно заявява: „Словаците отдавна нямат доверие към чехите. [...] Никой в Словакия не се страхуваше от унгарците, че словашкият

¹⁵ Такова предложение публикува в бр. 7 на сп. *Parlament* от 1922 г. А. Фринта, а от словацка страна – А. Фелцан в сп. *Bratislava* от 1933 г.

клон ще се влее в тяхното национално тяло. Но чехите едва дойдоха и очивяха всички реминисценции на борбата за книжовен словашки език от времето на Щур и след него“ (Peřinka 1934: 243).

По страниците на периодичните издания от периода между двете световни войни, се съдържа изключително интересен материал, очертаващ една доста комплицирана езикова ситуация и отношения между чехи и словаци. Трудно може да се предположи до колко натрупалото се недоверие и напрежение между двата близки народа повлиява върху факта на отделяне на Словакия като самостоятелна държава¹⁶ в периода между 1939–1944. Но в словашката лингвистика от последното десетилетие все по-ясно се налага мнението, че именно този период, независимо от историко-политическия контекст, е един от най-благоприятните за интензивното развитие и утвърждаване на словашкия език. Словакия влиза във възстановената след Втората световна война втора Чешко-словашка република с различно самочувствие и в по-голяма степен подготвена да бъде равностоен партньор.

ЛИТЕРАТУРА

- Bakke, E. 1999, *Doomed to failure? The Czechoslovak nation project and the Slovak autonomist reaction 1918–38*. Oslo: Akademia.
- Bujnák, P. 1924, Krajnosti v otázke československej. *Průdy* VIII, 217–228.
- Dějiny 1992 – *Dějiny československého státu a práva (1918–1945)*. Brno: Masarykova univerzita.
- Galandauer, J. 1988, *Vznik ČSR 1918*. Praha: Svoboda.
- Galandauer, J. 1998, Čechoslovakismus v proměnách času: Od národotvorné tendence k integrační ideologii. *Historie a vojenství* 47, № 2, 33–52.
- Hlavačka, M. 2005, Užívání jazyka v byrokratizované komunikaci a samospráva v Čechách (1792–1914). *Český časopis historický* 103, № 4, 800–824.
- John, M. 1994, *Čechoslovakismus a ČSR 1914–1938*. Beroun: Baroko & Fox.
- Johnson, O. V. 1985, *Slovakia 1918–1938: Education and the making of a nation*. New York: Columbia University Press.
- Kalvoda, J. 1998, *Genese Československa*. Praha: Panevropa.
- Klímek, A. – Kubů, E. 1995, *Československá zahraniční politika 1918–1938: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- Matula, P. 1998, Československý jazyk na slovenských stredných školách: Českí stredoškolskí profesori na Slovensku a jazyková otázka v období I. ČSR. *Slovenský přehled* LXXXIV, № 1, 47–54.

---

¹⁶ Обяснявано от повечето чешки и словашки историци от по-ново време като политически акт, в който Словакия не е имала много възможности за реагиране.

- Opat, J. – Tichý, J. (uspoř.) 1993, *Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin: Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 24. a 25. září 1992 v aule Obchodní akademie v Hodoníně*. Praha: Ústav T. G. Masaryka.
- Peřinka, Fr. 1934, K d'alšej rozluke? *Prúdy* XVIII, 243–251.
- Rychlík, J. 1993a, Česko-slovenské vztahy a rozpad Československa. *Slavia* 62, № 3, 391–398.
- Rychlík, J. 1993b, Teorie a praxe jednotného československého národa a československého jazyka v I. republice. In: Opat, J. – Tichý, J. (uspoř.), *Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin: Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 24. a 25. září 1992 v aule Obchodní akademie v Hodoníně*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 69–77.
- Rychlík, J. 1997, *Češi a Slováci ve 20. století I: Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- Rychlík, J. 1998, *Češi a Slováci ve 20. století II: Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- Seton-Watson, R. W. 1924, *Nové Slovensko*. Praha: Borový.
- Šmejkalová, M. 2005, Jazyk československý na českých a slovenských středních školách mezi učebními osnovami z let 1919 a 1927. *Slovo a slovesnost* 66, 32–47.
- Šolc, J. 1993, *Slovensko v českej politike*. Banská Bystrica: M. O. Enterprise.
- Trávníček, F. 1923, K otázce o poměru mezi slovenštinou a češtinou. *Prúdy* VII, 148–155.
- Trávníček, F. 1933, Česko-slovenský poměr po stránce jazykové. *Bratislava* VII, 217–231.
- Trávníček, F. 1935, *Historická mluvnice československá*. Praha: Melantrich.
- Zubatý, J. 1922, Slovenčina a čeština. *Sborník Matice slovenskej* I, № 1, 33–39.